НАУКОВИЙ ВІСНИК

ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Рік заснування 1996

Випуск 318

Географія

Збірник наукових праць

Чернівці
"Рута"
2006

Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 318: Географія. – Чернівці: Рута, 2006. – 208 с.

Naukovy Visnyk Chernivetskogo Universitetu: Zbirnyk Naykovyh Prats. Vyp. 318: Geografia. – Chernivtsi, 2006. – 208 p.

У збірнику розкриваються актуальні проблеми дослідження ландшафтів та геоекологічних проблем Дністровсько-Прутського регіону, їх антропогенних змін.

Присвячується 130-річчю заснування Чернівецького університету та 60-річчю створення кафедри фізичної географії.

Для викладачів, наукових працівників і студентів вищих навчальних закладів, наукових та природоохоронних установ і організацій.

Друкується за ухвалою вченої ради
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Редколегія випуску: проф. Руденко В.П. (наук. редактор),
проф. Джаман В.О. (заст. наук. редактора),
проф. Жук М.В.,
проф. Жупанський Я.І.,
проф. Гуцуляк В.М.,
проф. Кирилюк М.І.,
доц. Рідуш Б. Т. (відп. секретар)

Свідоцтво Міністерства України у справах преси та інформації
№ 2158 серія КВ від 12.08.1996.

Загальнодержавне видання
Збірник входить до переліку наукових видань ВАК України

©Чернівецький університет, 2006.

УДК 911.52:502.171 (477.85)

Галина ХОДАН
(Чернівці)

ВПЛИВ ПРИРОДНИХ УМОВ НА ФОРМУВАННЯ СИСТЕМ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В ХОТИНСЬКОМУ РАЙОНІ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

Вступ. Вивчення ландшафтних комплексів є необхідною передумовою розробки географічних основ раціонального природокористування.

Ландшафтна оболонка - головна сфера взаємодії суспільства і природи. Соціальна і природна частина цієї взаємодіючої системи являють собою різні щодо своєї природі підсистеми. Взаємодія між ними відбувається в процесі природокористування.

Складність систем природокористування пов'язана з тим, що всебічному розглядові підлягають два не тільки якісно несхожих і дуже складних процеси – природний і суспільний, але і ще більш складні механізми їхньої взаємодії, досить мінливого в просторі і в часі. Усебічне вивчення цих механізмів складає конкретний зміст попереднього етапу на шляху до здійснення раціонального природокористування.

Природокористування - це завжди його особлива форма або сполучення певних форм, здійснюваних за допомогою специфічної, властивої для кожної форми технології. Функція ландшафту (території) відбиває лише закріплення форми природокористування в просторі з урахуванням специфічних рис технології в часі. Ландшафти або компоненти можуть виступати як: 1) головний засіб виробництва; 2) виробничий або оперативний базис виробництва; 3) середовище життя і відпочинку людини; 4) природна комора або сховище мінерально-сировинних ресурсів; 5) сховище і джерело генетичного фонду, еталон природних систем і процесів.

Окрім того, можна було б виділити не використовувані або не виконуючі жодної ролі ландшафти. Проте вже в даний час варто говорити про умовності цього поняття. Певною мірою, хоча б побічно, практично всі ландшафти земної кулі задіяні в процесі

природокористування. Однак функція ландшафтів не завжди закріплена формально, а якщо і закріплена, то не у всіх випадках супроводжується адекватною їй організацією ландшафту. На попередньому етапі на шляху до здійснення раціонального природокористування головну роль здобувають наукові дослідження, складних проблем природи і суспільства.

Ландшафт - це місце, де завжди жила, живе і буде жити людина. Навіть якщо вона знаходиться у власній квартирі на одному з поверхів висотного будинку, сучасного міста, що знаходиться в центрі, вона усе рівно залишається усередині ландшафту, а точніше, усередині вкладених один в один різномасштабних ландшафтних систем.

Під ландшафтною системою варто розуміти будь-яке речовинне утворення на земній поверхні, якщо воно складається з різнорідних макротіл, має територіальну стійкість і чітко обмежено в просторі.

Антропогенні процеси особливо сильно впливають на динаміку і розвиток ландшафтних комплексів. В.І. Вернадський відзначав, що людина стає великої геологічною силою, здатною зробити істотні зміни на Землі. Однак вплив людини на природу не безмежний. Він повинен враховувати закони природи, щоб не допускати появи негативних явищ при використанні багатств природи. Людина, цілеспрямовано впливаючи на природу, здатна загальмувати або зовсім припинити прояв одних природних процесів, а інші – інтенсифікувати. Він сприяє виникненню нових природних процесів - абразійній діяльності біля берегів ставків і водоймищ, зсувів та ін. Велика роль людини в посиленні діяльності тимчасових потоків, підземних вод і т.д.

Вплив людини на ландшафтні комплекси полягає в тім, що він віднімає в них речовини, інтенсифікуючи цей процес щорічним впливом різних сільськогосподарських культур, і привносить інші, застосовуючи різні добрива і засоби захисту рослин. Така діяльність людини впливає на сезонну ритміку кількості і якості речовин, що вводяться їм у кругообіг і утримуються в природному комплексі, а отже, впливає на ритміку діяльності внутрішніх і зовнішніх ландшафтоутворюючих процесів.

Антропогенні, як і всі зовнішні процеси порушують сталу рівновагу в ландшафтних комплексах і викликають виникнення нових

зв'язків між їхніми компонентами. Утворюється нова природно-генетична система, в якій встановлюється рівновага, і вся вона служить тим цілям, заради яких створювалася, – раціональному природокористування. В системі, що розвивається одночасно під впливом природних законів і спрямованого впливу людини, виникають нові процеси, які стосуються антропогенних і природно-антропогенних груп. Однак людина повинна весь час регулювати сконструйовані ним нові процеси для того, щоб запобігти виникнення побічних несприятливих процесів і явищ, а якщо вони вже проявляються – послабити їхню дію.

Ландшафтні комплекси варто охороняти від негативного впливу антропогенного і природно-антропогенного процесів з метою забезпечення максимальної збереженості ландшафтів і раціонального використання їхнього ресурсного потенціалу. Для розв'язання цієї проблеми необхідно розробити наукові основи раціонального природокористування, що включають і комплексні заходи щодо охорони навколишнього природного середовища.

Вплив природних умов на процеси господарського освоєння і формування систем природокористування проявляються в різних формах і йдуть по багатьма каналами. Проте цей вплив завжди опосередкований. Він залежить від історичного ступеня розвитку суспільства, відбувається через певний спосіб виробництва, його виробничі сили і відносини. Основні канали впливу природних умов на процеси господарського освоєння, формування систем природокористування і просторової структури:

- вплив природних умов на екологічне середовище життя населення, а відповідно, і на його здоров'я;
- вплив природних ресурсів на розвиток певних форм виробничої діяльності;
- вплив природних умов, характер їх диференційованості, фізико-географічної структури регіонів на формування певних типів природокористування та їх просторової структури;
- вплив природних умов на вибір місця розташування поселень, на його планування, на конструктивні прийоми і матеріали будівництва.

Мета і завдання. Метою роботи є вивчення впливу природних умов на формування систем природокористування.

Виклад основного матеріалу. Природні умови Хотинського району Чернівецької області на всіх історичних етапах були сприятливі для розвитку процесів заселення, господарського освоєння і формування систем природокористування. Особливо активний вплив на ці процеси мали такі особливості природи району:

– особливості її фізико-географічного положення на південному заході Східноєвропейської рівнини;

– вигідне економіко-географічне розташування на шляхах активних економічних і торгових зв'язків держав Європи і Причорномор'я;

– рівнинний рельєф, існування густої річкової сітки, річок різних річкових басейнів і добра водозабезпеченість території;

– помірно-континентальний теплий і вологий клімат, сприятливий для життя населення, для вирощування всіх сільськогосподарських культур помірного поясу; для розведення домашніх тварин;

– розповсюдження переважно лісостепових типів ландшафтів зі значними масивами лісів і лучних степів, достатньо родючих сірих опідзолених ґрунтів, опідзолених і типових чорноземів;

– багатство і різноманітність природних ресурсів: кліматичних, водних, ґрунтових, рослинних, тваринного світу, будівельних матеріалів;

- значна диференційованість, різноманітність природних умов, складна просторова структура ландшафтних комплексів регіонального, локального і топологічного рівнів.

Хотинський район Чернівецької області, особливо його придністровська частина - регіон древнього заселення. Це зумовлено особливостями природи даного регіону. Для розвитку виробничих сил первісної людини і створення її поселень велике значення мали: існування великих запасів кремнію в кремнієвих конкреціях відкладів сеноману, необхідних для виробництва зброї; достатня кількість води і росли із їстівними плодами, стеблами, достатньо звірів, їстівної риби; печери для створення житла; існування важкодоступних для ворогів і звірів, захищених природними рубежами (крутими схилами,

річками, уступами) площ для створення поселень. Всі стоянки палеоліту в Придністров'ї приурочені до складних умов урочищ сучасних IV і V терас Дністра, утворених при розчленуванні терас долинами бокових приток, балками і ярами.

У період виникнення мотичного землеробства і тваринництва (V-IV тис. до н.е.) більш сприятливими стають природні умови лісостепових і степових ландшафтів з їх луговими просторами, родючими м'яко оброблюваними ґрунтами. Основним регіоном заселення і господарського освоєння стає область Прут-Дністровського межиріччя. Заселяться і освоюються переважно високі тераси і остепнені вододільні плато, тобто зовсім інші типи місцевостей і урочищ.

Використання, починаючи з I тис. до н.е. заліза і металевої зброї, дало можливість землеробським племенам заселяти більш лісисті регіони і освоювати їх.

Активно освоюються низькі тераси Дністра. На високих добре захищених ерозійних ділянок встановлюються укріплені городища з земляними валами і ярами.

Еволюція людини, швидкі темпи зростання виробничих сил, збільшення навичок і знань про навколишнє середовище в перших століттях нової ери дещо послабили роль природних факторів при виборі людиною місць поселень.

Люди заселяли і освоювали всі більш північніші лісисті і віддалені від великих річкових артерій регіони. Вплив природних умов стає все більш опосередкованим. Але значення родючості ґрунтів, існування лісних і водних ресурсів, сприятливих для забудови місць не ослаблюється.

Значна розчленованість поверхні, існування густої системи річкових долин, балок і ярів, їх розчленованість призвели до широкого розповсюдження донних і яружно-балкових типів природокористування. Річкові долини і балки відрізняються високим ступенем концентрації поселень. Вододільні плато і вирівняні ділянки терас здебільшого розорані, круті схили долин бокових приток залісненні, а також використовуються під випас тварин.

Висновки. Під дією антропогенного фактора відбувається перетворення ландшафтних комплексів, розвиток на первинній

природній основі складногенетичних ландшафтних комплексів. У регіонах інтенсивного господарського використання природи, формується якісно інша, більш складна і диференційована, географічна структура.

Слабка вивченість процесів формування нової територіальної географічної структури ускладнює розробку наукових основ раціонального природокористування і географічного прогнозування.

Список літератури

1. Воропай Л.И., Куница М.И. Селитебные системы физико-географических районов Подолии. – Черновцы: Изд-во Черновицкого ун-та, 1982. - 90 с.
2. Воропай Л.И. Методологические основы разработки проблем рационального природопользования. //Физическая география и геоморфология. – К, 1981. - № 26. - С. 3-7.
3. Николаев В.А. Проблемы регионального ландшафтоведения. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1979. - 160 с.
4. Природа Чернівецької області / За. ред. Геренчука К.І. - Львів: Вища шк, 1978. - 151 с.

Halyna HODAN

The influence of environmental conditions on forming of the natural management systems in the Hotyn district of the Chernivtsi region

Summary

The landscape complexes study is necessary pre-condition of rational natural use development. The environmental conditions of Hotyns'kyi district of Chernivtsi region have been favorable for settling processes development, economic mastering and natural use system forming during all history stages.

Зміст

ПРИРОДНІ УМОВИ І РЕСУРСИ

Сергій МІХЕЛІ
Чернівецька ландшафтознавча школа (погляд зі сторони) 3

Іван ВОЛОШИН
Результати досліджень природних об'єктів у верхів'ї р. Прут 13

Юрій ДМИТРУК
Використання відношення рухомих форм Fe/Mn
у палеопедогеохімічному аналізі ландшафтів 20

Юрій ЮЩЕНКО
Комплексність проблем використання русел та заплав
річок Українських Карпат 27

Тетяна БОБРА
До питання про сутність екотонів та екотонізації геопростору 33

Марина ГЛАДИРЕВСЬКА
Розробка бази даних геоархеологічних пам'яток 42

Андрій НІКОЛАЄВ, Віктор КРАВЧЕНКО, Тетяна СОЛОВЕЙ
Метрологічні властивості дистанційного опадоміра 49

Костянтин МУХА
Медико-екологічний аналіз території м. Чернівці на ландшафтній основі 56

*Ольга БАРАНОВСЬКА, Микола БАРАНОВСЬКИЙ,
Інна МИРОН, Тетяна ШОВКУН*
Радіаційне забруднення ландшафтів та його вплив
на стан здоров'я населення
(на прикладі Чернігівщини) 67

Денис КОВПАК
Досвід створення та впровадження МЕПД у малих містах України
(на прикладі м. Жовкви) 75

Ярослав МОЛЬЧАК, Василь ФЕСЮК, Ірина МИСКОВЕЦЬ, Сергій ПАНЬКЕВИЧ
Гідрохімічний режим річок Волині в умовах антропогенних змін 83

Галина ХОДАН
Вплив природних умов на формування систем природокористування в Хотинському районі Чернівецької області 89

Богдана СЕНЧИНА
Проблема збереження фіторізноманіття гірських територій (на прикладі аркто-альпійської флори Українських Карпат) 95

Григорій ХАЄЦЬКИЙ
Аквальні й водно-болотні антропогенні ландшафти Поділля: формування та структура 102

Федір ТОПОЛЬНИЙ, Сергій ТОПОЛЬНИЙ
Ґрунти як компоненти ландшафту: проблеми генезис й класифікації 110

Олена ХАРЧЕНКО
Еколого-геоморфологічні дослідження районів видобутку вуглеводнів (на прикладі Прилуцького нафтопромислового району) 117

Петро СКРИПЧУК
Сертифікація якості об'єктів навколишнього природного середовища 123

Павло ТЕЛІШ
Географічні аспекти комплексного використання лісових ресурсів у Сколівських Бескидах 131

Юлія КАРАВАН, М.Тураш 139
Моніторинг забруднення атмосферного повітря м. Чернівці 139

Олександр ЛІСНЯК
Територіальна структура господарства як форма відображення дії агросистеми 144

Наукове видання

Науковий вісник Чернівецького університету

Збірник наукових праць

Вип. 318: Географія

Літературний редактор ***Колодій О. В.***

Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Вип. 318: Географія. – Чернівці: Рута, 2006. – 208 с.

Naukovy Visnyk Chernivetskogo Universytetu: Zbirnyk Naukovyh Prats. Vyp. 318: Geografia. – Chernivtsi, 2006. – 208 p.

Свідоцтво про державну реєстрацію ДК №891 від 08.04.2002 р.

Підписано до друку 26.04.2007. Формат 60 x 84/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 11,38.
Обл.-вид. арк. 12,24. Зам. 31-п. Тираж 100.
Друкарня видавництва "Рута" Чернівецького національного університету
58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2